

УДК 004.738.5:346.9

О. Воробйова

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

У межах статті проаналізовано міжнародно-правове регулювання електронної комерції, наведено історію розвитку законодавства, що регулює діяльність електронної комерції, охарактеризовано типові законодавчі акти, на основі яких має ґрунтуватися національне законодавство що стосується електронної комерції.

Ключові слова: електронна комерція, інформаційно-комунікативні технології, електронний підпис, персональні дані, типова угода.

Процес глобалізації та досягнення науково-технічного прогресу відкрили нові можливості розвитку економіки, а саме – розвитку інформаційної електронної комерції та формування інформаційного виробництва. Адже використання інформаційно-комунікативних технологій є найважливішим завданням перспективного розвитку національних господарств і міжнародних торгових, виробничих і науково-технічних зв'язків. Менш, ніж за десятиліття в світі відбулися колосальні зміни, внаслідок яких світова електронна комерція стала невід'ємною частиною зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів економічної активності. Електронна економіка, що формується, об'єктивно зумовлює створення системи електронних відносин між приватними компаніями, державою і бізнесом, державою і населенням та електронної системи міжнародних зв'язків.

Електронна комерція вимагає комплексного вирішення проблем, що стосуються правового регулювання. Надзвичайно важливим на сьогодні є адаптація національного законодавства до міжнародних. Саме це й зумовлює детальний аналіз міжнародно-правоового регулювання електронної комерції в сучасних умовах суспільного розвитку.

Найбільшого розроблення проблема міжнародно-правового регулювання електронної комерції набуває в західноєвропейській науці, тому більшість дослідницьких підходів, представлених у ній, становлять теоретико-методологічну основу цього дослідження, серед них, зокрема, такі вчені, як: З. Тоффлер, Г. Алонд, Ш. Арстайн, Л. Бйорланд, Ж.-Л. Бержель, Д. Боуз, Ю. Габермас, Ж. Галтунг, Е. Гідденс, К. Жоффре-Спінозі, Р. Дарендорф, Д. Дьюї, К. Лефор, Д. Ллойд, Л. Лукайдес, Д. Метьюз та інші.

Для ефективної правової регламентації, насамперед необхідна розробка спільних норм, що стосуються електронної економічної діяльності (електронного документообігу та електронного підпису, визначення порядку здійснення та прийняття електронних повідомлень, встановлення часу і місця прийому і відправки повідомлень, ідентифікації відправника і адресата, забезпечення безпеки обміну електронними повідомленнями, впорядкування питань податкового, митного та валютного законодавства тощо). Регламентація електронної комерції як діяльності, немислимої без використання сучасних технічних досягнень у сфері телекомунікацій, повинна бути заснована, передусім, на нормах, що регламентують здійснення зв'язку та інформаційного обміну. Проте в рамках міжнародного права поки що не сформувався єдина система регламентації зв'язку і передачі інформації. Регулювання ідентичних відносин за традицією розосереджено по

різних сферах міжнародного права, а єдиний предмет регулювання – здійснення зв'язку, – виявився розподілений між різними розділами міжнародного права. Наслідком цього стала відсутність єдиного правового режиму для міжнародного обміну інформацією, безсистемність і суттєві відмінності в міжнародно-правовому регулюванні різних видів зв'язку.

Мета статті – здійснити аналіз розвитку законодавства, що регулює електронну комерцію та визначити типові законодавчі акти. Досягнення мети обумовлює вирішення наступних завдань, а саме: визначити основні законодавчі акти, які мають бути взяті за основу при розробці національних законів, що стосуються електронної комерції.

Із зростанням економічної глобалізації, розробки і впровадження новітніх інформаційних технологій Інтернет-економіка перетворюється на глобальну систему зі всесвітньою інформаційною мережею. Це істотно змінює перебіг процесів інтернаціоналізації і транснаціоналізації виробництва та обміну. З'являються нові можливості для поглиблення міжнародної спеціалізації і кооперації, прискорення процесу міжнародної стандартизації і сертифікації продукції і послуг, вдосконалення і здешевлення інформаційних зв'язків у світовій економіці, формування глобальних баз даних, зменшення трансакційних витрат, для глобалізації іноземного інвестування і перетворення національного і глобального економічного зростання в інформаційно-інноваційний процес.

Загалом, усі види світової електронної комерції, як засвідчує світова практика її застосування, має спільні переваги як для суб'єктів підприємницької діяльності у формі компаній, так і для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у формі клієнтів. Для компаній найбільшою перевагою перенесення бізнесу або його започаткування у мережі стає глобальна присутність. Це пов'язано із тим, що рамки та сфера електронної комерції визначаються не національними кордонами держави, а розповсюдженням мережі Інтернет у світі. Впровадження електронної комерції стає новим економічним важелем, який поступово змінює ідеологію, засоби і принципи традиційного бізнесу. Розвиток потенціалу міжнародної електронної комерції зумовлює створення нових ринкових моделей і відносин.

Отже, історія регулювання цієї сфери на міжнародному рівні налічує вже більше 20 років (велика частина актів була прийнята в 1999 – 2001 рр.). Незважаючи на цей невеликий термін, міжнародних правових актів, що спрямовані на регулювання правовідносин у мережі Інтернет прийнято досить багато. Однак й досі окремі їх питання не отримали належного правового регулювання, зокрема найбільшу увагу було приділено економічним відносинам у мережі Інтернет (електронні гроші, угоди, фінансові потоки). На сьогодні існує декілька певних рівнів правового регулювання відносин у мережі Інтернет: міжнародний; регіональний (в рамках Європейського Союзу (далі – ЄС)); національний. На кожному з цих рівнів законодавець прагне врегулювати певну сферу правовідносин. Це визначає необхідність міжнародно-правового регулювання правовідносин у мережі Інтернет, тобто уніфікацію існуючих правил.

Уніфікація норм проводиться як у рамках ЄС, так і на міжнародному рівні в рамках Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) (інститут уніфікації приватного права УНІДРУА), Всесвітньої Організації Інтелектуальної власності (далі – ВОІВ); Міжнародною торговою палатою (далі – МТП); Європейською економічною комісією ООН; Центром ООН сприяння торгівлі та електронного бізнесу. Щорічно Internet Corporation for Assigned Names (далі – ICANN) проводяться міжнародні конференції з проблеми уніфікації норм, спрямованих на регулювання Інтернет.

Відповідно до логіки дослідження проаналізуємо основні міжнародні органи, що займаються уніфікацією права в даній сфері та ключові акти, прийняті за останні десять років.

Передусім, це комісія ООН із права міжнародної торгівлі (далі – ЮНСІТРАЛ). У переліку інших актів названого органу необхідно виділити:

– Типовий закон ЮНСІТРАЛ “Про електронну комерцію” 1996 р. (з додатковою статтею 5 bis, прийнятою в 1998 р.) [1];

– Типовий закон ЮНСІТРАЛ “Про електронні підписи” 2001 р.

Радою Європи прийнято такі акти:

– Конвенція про захист фізичних осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру від 28 січня 1981 р. (м. Страсбург);

– Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру, що стосується наглядових органів та транскордонних потоків даних від 08.11.2001 р. (м. Страсбург);

– Конвенція про інформаційне та правове співробітництво, що стосується “послуг інформаційного суспільства” від 04.10.2001 р.;

– Конвенція Ради Європи з кіберзлочинності від 23 грудня 2001 р.

Рада Європи – міждержавна організація, що включає в себе 45 країн, також прийняла документ, що проголошує сім основних принципів захисту свободи в Мережі. Головна ідея, що пронизує “Декларацію про свободу спілкування в Інтернеті” (Declaration of freedom of communication on the Internet), полягає у тому, що всесвітня павутина не повинна піддаватися більш суворим обмеженням, ніж ті, що характерні для звичайних засобів масової інформації, а будь-яка цензура в мережі може бути лише добровільною.

Міжнародною торговою палатою прийнято такі акти:

– загальні вимоги для посвідченої цифровим способом міжнародної комерції 1997 р.;

– загальні принципи реклами і маркетингу в Інтернеті 1998 р.

Європейською економічною комісією ООН та Центром ООН сприяння торгівлі та електронного бізнесу прийняті такі акти:

– Типова угода обміну при міжнародному комерційному використанні електронного обміну даними (Додаток до Рекомендації № 26 “Комерційне використання угод обміну при електронному обміні даними”, прийнятої робочою групою зі сприяння міжнародним торговим процедурам Європейської економічної комісії ООН від 23.06.1995 р.);

– Угода про електронну комерцію (Рекомендація № 31, прийнята Центром ООН сприяння торгівлі та електронного бізнесу (UN/CEFACT), березень 2000 р., Женева).

Зауважимо, що багато з названих актів мають декларативне спрямування, або закріплюють лише загальні принципи певних правовідносин у мережі Інтернет. Це пов’язано із тим, що законодавці послідовно, а головне обережно, вдосконалюють названі норми.

Важливо розглянути уніфікацію норм міжнародного права, що регулюють функціонування мережі Інтернет у рамках Європейського права. Актуальність такого розгляду пов’язана з тим, що російське законодавство при розробці національного права багато в чому базується саме на європейському досвіді. Отже, європейське право мережі Інтернет включає в себе безліч директив і резолюцій. Зокрема можна виділити такі, які є ключовими:

– Директива 97/7/ЄС Європейського парламенту та Ради від 20.05.1997 р. про захист споживачів щодо дистанційних договорів (дистанційний продаж);

– Директива 97/66/ЕС Європейського парламенту та Ради від 15.12.1997 р., що стосується обробки персональних даних та охорони таємниці приватного життя в телекомунікаційному секторі;

– Директива Європейського парламенту та Ради 1999/93/ЄС від 13.12.1999 р. про правові основи Співтовариства для електронних підписів;

– Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту і Ради від 08.06.2000 р. про деякі правові аспекти послуг інформаційного суспільства, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку (Директива про електронну комерцію);

– Директива 2000/46/ЄС Європейського парламенту та Ради від 18.09.2000 р. про заняття, здійснення і нагляд за підприємницькою діяльністю установ у сфері електронних грошей;

– Директива 2002/58/ЕС Європейського парламенту і Ради від 12.07.2002 р., що стосується обробки персональних даних та охорони таємниці приватного життя в секторі електронних комунікацій;

– Резолюція Європейського парламенту про безпечне використання Інтернету та нових он-лайн технологій від 02.12.2004 р.

Із 1 липня 2004 р. на території 15 країн Європейського союзу набуває чинності Директива, яка встановлює нові правила і порядок оподаткування інтернет-торгівлі. Тепер будь-які “цифрові продажі” будуть обкладатися VAT (російський аналог – податок на додану вартість). Нововведення стосуються оподаткування іноземних онлайн-ових торговців.

Розпочато процес уніфікації норм і в рамках СНД. Так, можна виділити такі акти: Модельний закон “Про електронний цифровий підпис” від 09.12.2000 р.; Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинами у сфері комп’ютерної інформації від 01.06.2001 р.

Також можна виділити такі принципи подальшої уніфікації норм міжнародного права, що регулюють функціонування мережі Інтернет (частина з них проголошена “Декларацією про свободу спілкування в Інтернеті”):

– не накладати обмеження на зміст інформації в мережі Інтернет;

– заохочувати саморегуляцію змісту інформації в мережі Інтернет;

– утриматися від використання блокувань і фільтрів, які перешкоджають доступу до інформації, крім фільтрів не допускати до інформації вразливі групи, наприклад, дітей до деяких Інтернет-сайтів;

– утриматися від використання реєстраційних схем, які обмежують надання послуг через мережу Інтернет;

– прибрати перешкоди, що заважають забезпечити доступ до мережі Інтернет або створення та функціонування інтернет-сайтів для окремих верств суспільства;

– не зобов’язувати провайдерів проводити моніторинг всієї інформації, яка проходить через їх сервер;

– гарантувати право на анонімність;

– захищати права споживачів;

– не обмежувати рух товарів і послуг, можливість здійснення економічної діяльності, укладання угод;

– створити основи і гарантії справедливого розгляду по справам.

Центральне місце в названих документах займає Типовий закон UNCITRAL про електронну комерцію [2]. Закон готувався упродовж 1985 – 1996 рр. комісією з

міжнародної торгівлі ООН (UNCITRAL). Його мета – уніфікація законодавств держав, відповідно до вимог, що виникають у зв'язку з розвитком телекомунікаційних технологій. Закон складається з двох частин – електронна комерція загалом й електронна комерція в перевезенні вантажів, де визначено основні функції електронного контракту, до яких належить: читабельність; незмінюваність; можливість робити копії; можливість аутентифікації за допомогою електронного підпису; простота збереження.

Інший документ – Резолюція Генеральної Асамблеї ООН А/51/628 від 30.01.1997 р. рекомендує державам при розробці законодавства “враховувати положення Типового закону через необхідність уніфікації законодавства, застосовуваного до альтернативних паперових форм, методів передачі і збереження інформації” [3].

У США з метою зближення законодавства штатів Національна конференція уповноважених із уніфікації законів штатів СИТА в 1999 р. розробила і передала для обговорення і прийняття уніфікований закон про електронні транзакції (UETA). Під транзакціями в UETA розуміються дії або набір дій, що виникають у випадку, коли двоє або більше осіб взаємодіють у сфері торгівлі чи перебувають в адміністративних відносинах.

Теж подібний підхід простежується й у Директиві ЄС “Про електронну комерцію” [4]. У преамбулі цієї Директиви вказується, що “розвиток електронної комерції в інформаційному суспільстві відкриває перспективи зайнятості в Співтоваристві, особливо щодо малих і середніх підприємств, і буде стимулювати економічний ріст і інвестиції європейських компаній”.

Директива регулює відносини в таких сферах, як: визнання електронних контрактів; визнання позивної сили електронних контрактів; процедура укладання контрактів он лайн і мінімальні вимоги про надання інформації учасниками договору (істотні умови електронного контракту); відповідальність інформаційних посередників (intermediary service provider) за відправлення, одержання або збереження електронних документів, надання доступу до мережі, а також інформування учасників угод про технічний бік укладання угод у електронній формі.

Комерція залежить від довіри між сторонами. Сторони в електронній угоді повинні мати визначений ступінь довіри до партнера, властиву звичайним методам укладання угод, тобто бути упевненими, що угода легітимна в такому сенсі:

- покупець і продавець є тими, за кого себе видають;
- продавець має право продавати запропонований їм товар;
- покупець має у своєму розпорядженні засоби для здійснення угоди;
- механізми доставки товару й оплати можливі, легальні й безпечні;
- проданий товар відповідає описові і придатний;
- куплений товар (або послуга) може і буде доставлений покупцеві [5].

Як і американський закон, згадана директива передбачає принцип не дискримінації (у країнах ЄС контракти не повинні бути позбавлені юридичної чинності тільки на підставі того, що вони укладені в електронній формі).

За цього Директива ЄС і Уніфікований закон США враховують рекомендації, що містяться в Типовому законі UNCITRAL, доповнюючи і розвиваючи його відповідно до специфіки національних законодавств.

Наступним кроком у цьому напрямку було прийняття Правил ООН про електронний обмін даними в управлінні, комерції і транспорті (UN/EDIFACT, 1988 р.). Правила призначені для узгодження технічних параметрів обміну електронними даними.

Також, з метою збільшення правової захищеності сторін при комерційних трансакціях Європейською економічною комісією ООН у 1995 р. був підготовлений Типовий контракт для міжнародного комерційного використання електронного обміну даними. Вироблені рекомендації не належать до торговельних контрактів загалом, а тільки в частині безпосередньої передачі електронних даних.

Поруч з міжнародними організаціями (Центром ООН зі сприяння торгівлі й електронному бізнесові, Центром сприяння ООН процедурі і практиці для керування, комерції і транспорту, Європейською Економічною Комісією ООН (UN/CEFACT), Організацією з поширення стандартів структурованої інформації (OASIS)) у 1999 р. були об'єднані зусилля в розробці міжнародного стандарту мови XML (Extensible Markup Language) для електронного бізнесу (eXML) – технічної бази для уніфікації обміну комерційними електронними даними.

На сьогодні електронний документообіг має величезне значення для розвитку міжнародної електронної комерції, оскільки дає можливість укласти господарські договори між учасниками, що перебувають на значних відстанях один від одного. І у зв'язку з цим основна проблема електронного документа – це його посвідчення, підписання автором. Таку роль у міжнародній електронній комерції відіграє електронно-цифровий підпис (далі – ЕЦП). Угода купівлі-продажу має бути ідентифікованою із певною юридичною і фізичною особою, котра його створила.

Існує директива Євросоюзу № 93 від 1999 р., мета якої полягає у правовому визнанні електронного підпису. Аналогічні закони діють у Німеччині, Італії, Індії, деяких штатах США, а законопроекти є в Данії, Франції, Англії, Іспанії, Австрії тощо. Аналіз національної та міжнародної законодавчої бази свідчить про наявність різноманітних підходів у регулюванні використання електронного підпису. Основою цієї розбіжності є цільове призначення її використання: або внутрішньодержавне, або міжнародне.

У багатьох інших країнах світу законодавство про електронні підписи до сьогодні вже діє або перебуває на стадії прийняття. Велику роль у цьому відіграють міжнародні акти, покликані впорядкувати і стандартизувати застосування ЕЦП, – це насамперед модельний закон UNCITRAL “Про електронну комерцію” 1996 р.

Висновки

Таким чином, на прикладі провідних світових держав можна переконатися, що питання електронної торгівлі зайняли міцне місце в системі основних пріоритетів провідних держав світу. Вже ні в кого не викликає сумніву на експертному та політичному рівнях, що електронна комерція є потужним важелем економічного зростання, необхідною платформою для переходу національних економік на якісно новий виток розвитку, що орієнтується переважно на наукоємні інформаційні технології.

Також можна зазначити, що в Європейському Союзі сформувалася специфічна модель міжнародно-правового регулювання електронної комерції, за якої одночасно діє міжнародне право, що становить інтегральну складову частину права Європейського Союзу, наднаціональне право, обов'язкове для держав-членів Європейського Союзу, а також національне право країн членів Європейського Союзу. За цього, норми наднаціонального права, що стосуються електронної комерції, не повинні перебувати в суперечності з нормами міжнародного права. В міжнародно-правовому регулюванні електронної комерції в Європейському Союзі основну роль відіграє міжнародне право. Тобто типові закони повинні бути основою для національного законодавства у питаннях, що стосується електронної комерції. Обґрунтування основних принципів та критеріїв

розроблення систем національного законодавства становить основу для подальшого розроблення даної проблематики.

Література

1. Типовой закон об электронной торговле Комиссии Организации Объединенных Наций по праву международной торговли [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/electronic_commerce.html.

2. Там же.

3. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (“Directive on electroniccommerce”) [Electronic resource]. — Access mode : <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0031:EN:HTML>.

4. Типовой закон об электронной торговле...

5. Brown K. The World Economics and Internet [Text] / K. Brown, P. Siegl. — Sydney : NUS Commerce Press, 1999. — P. 233.

O. Vorobyova

LEGAL ENSURING OF E-COMMERCE: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Within this article the international legal regulation of e-commerce is analyzed, the history of legislation that regulates electronic commerce activity is given, typical legislative acts on the basis of which national legislation concerning e-commerce must be based are characterized.

Key words: e-commerce, information and communication technology, electronic signature, personal information, the model agreement.